

Küçük, Uğur Namık; Altuğ, Sumru G.

Working Paper

Türkiye'de Bölgesel Farklılıklar ve Yatırımların Seyri:
Yoksul ve Zengin Bölgeler Arasındaki Fark Azalmakta mı?

Discussion Paper, No. 2012/69

Provided in Cooperation with:

Turkish Economic Association, Ankara

Suggested Citation: Küçük, Uğur Namık; Altuğ, Sumru G. (2012) : Türkiye'de Bölgesel Farklılıklar ve Yatırımların Seyri: Yoksul ve Zengin Bölgeler Arasındaki Fark Azalmakta mı?, Discussion Paper, No. 2012/69, Turkish Economic Association, Ankara

This Version is available at:

<https://hdl.handle.net/10419/81726>

Standard-Nutzungsbedingungen:

Die Dokumente auf EconStor dürfen zu eigenen wissenschaftlichen Zwecken und zum Privatgebrauch gespeichert und kopiert werden.

Sie dürfen die Dokumente nicht für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, öffentlich zugänglich machen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Sofern die Verfasser die Dokumente unter Open-Content-Lizenzen (insbesondere CC-Lizenzen) zur Verfügung gestellt haben sollten, gelten abweichend von diesen Nutzungsbedingungen die in der dort genannten Lizenz gewährten Nutzungsrechte.

Terms of use:

Documents in EconStor may be saved and copied for your personal and scholarly purposes.

You are not to copy documents for public or commercial purposes, to exhibit the documents publicly, to make them publicly available on the internet, or to distribute or otherwise use the documents in public.

If the documents have been made available under an Open Content Licence (especially Creative Commons Licences), you may exercise further usage rights as specified in the indicated licence.

TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU

TARTIŞMA METNİ 2012/69

[http ://www.tek.org.tr](http://www.tek.org.tr)

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL FARKLILIKLAR VE YATIRIMLARIN SEYRİ: YOKSUL VE ZENGİN BÖLGELER ARASINDAKİ FARK AZALMAKTA MI?

Uğur Namık Küçük ve Sumru G. Altuğ

Bu çalışma "EKONOMİK BÜYÜMENİN DİNAMİKLERİ VE İSTİHDAM:
KAYNAKLAR VE ETKİLER", başlığı ile Doç. Dr. Bilin NEYAPTI
editörlüğünde hazırlanan ve 2005 yılında TEK yayını olarak basılan kitapta yer
almaktadır.

Ağustos, 2012

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL FARKLILIKLAR VE YATIRIMLARIN SEYRİ: YOKSUL VE ZENGİN BÖLGELER ARASINDAKİ FARK AZALMAKTA MI?

Uğur Namık Küçük ve Sumru G. Altuğ***

1. GİRİŞ

Türkiye, bölgeleri arasındaki ekonomik ve sosyal farklılıkları ve dengesizlikleri azaltmayı amaçlayan programlar uygulamaya koymaya çalışmıştır. Bu programlar, Türkiye’nin bölgeleri arasındaki genel ekonomik farklılıkları dengelemeyi amaçlamıştır. Ancak, genel görünüme bakarak bile, büyük farklılıkların ve dengesizliklerin sürmekte olduğu kolayca görülebilir. Fiziksel sermayenin ve insan sermayesinin yoksul bölgelerden zengin bölgelere akışı hâlâ geçerlidir. Bu motivasyonla, üç konuyu analiz etmek istiyoruz. Öncelikle, bölgeler arasındaki farklılık derecesini belirlemeyi; ikinci olarak, (yoksul bölgelere yapılan kamusal imalat sanayi yatırımlarına bakarak) devlet tarafından bu farklılığı azaltmak için yeterli çaba sarf edilip edilmediğini; son olarak da bir trend değişimi olup olmadığını, dolayısıyla, dengesizliklerin zaman içinde kaybolma eğiliminde olup olmadığını belirlemeyi amaçlıyoruz. Çalışmamızda, olası değişiklikleri ve hem devletin hem de özel sektörün farklılığı azaltma çabalarını analiz etmek için, 1980 yılından 2000 yılına dek yapılan özel ve kamusal imalat sanayine yapılan sabit sermaye yatırımlarını ele alacağız. Ayrıca, bu çabaların, bölgelerin genel servetini yakınsaklaştırarak kadar yeterince katma değer yaratıp yaratmadığını da inceleyeceğiz. Bu nedenle, ayrıca, her bir bölgede yatırımlarla yaratılan değere bakıyoruz ve bunları birbirleri ile karşılaştırıyoruz.

Sonuçlarımız Türkiye’deki bölgeler arasında büyük dengesizliklerin sürdüğünü göstermektedir. Türkiye haritası, yapılan kişi başı yatırım ve katma değere göre batı ve doğu bölgeleri olarak ikiye ayrılabilir. Yine de 1980-2000 dönemini göz önünde bulundurarak, orta ve güneydoğu Anadolu’da bazı merkezlerin, özel sabit sermaye yatırımı ve özel katma değer paylarında artışlarla öne çıktıklarını gözlemliyoruz. Ayrıca, bu dönem boyunca, devlet yatırımının farklı bölgeler arasındaki dengesizlikleri düzeltmeye çalıştığını da gözlemliyoruz: batı bölgeleri zenginleştikçe, kamusal sabit sermaye yatırımı harcaması payları düşmüştür. Analizimiz tamamen ampirik ve tanımlayıcıdır: haritalarda tonlama kullanmamız, bölgelerde zaman içinde gerçekleşen değişimleri göstermeyi amaçlayan basit bir metodolojik araçtır.

Bizim çalışmamız ile ilgisi olan başka çalışmalar da vardır. Önder ve Lenger (2003), seçili bölgeler için Türk imalat sanayi endüstrilerindeki göreceli verimlilik değerlerini analiz etmektedir. Ancak, imalat sanayi endüstrilerindeki katma değerinin neredeyse %90’ını oluşturan bölgelere odaklanmaktadır. Biz, aksine, yatırım harcamalarının ve katma değerinin dağılımının bölgeler arasında ve zaman içinde nasıl değiştiğini inceliyoruz. Bölgeler arasındaki gelir ve servet farklılıklarını azaltmayı amaçlayan önemli bir araç, Türkiye devleti tarafından verilen yatırım teşvikleridir. Bizimkine çok benzer bir çalışmada, Öğüt and Barbaros (2003) yatırım teşviklerinin bölgesel eşitsizlikler üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Bölgesel eşitsizliklerin dağılımını, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından oluşturulan İnsani Gelişme Endeksi (HDI) ve İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI) aracılığıyla incelemektedirler. Bu endekslerde en düşük değerleri alan bölgelerin doğu ve güneydoğu bölgeleri olması ile itibariyle, sonuçları bizim sonuçlarımızı desteklemektedir. Bu yazarlar ayrıca, bu gibi bölgesel farklılıkları hafifletmenin bir yolu olarak yatırım teşviği planlarını da incelemektedir. Her bir bölge tarafından verilen teşvik planlarının sayısında büyük oynamalar olduğunu, bunun da Türkiye’de politik ve makroekonomik istikrarsızlığın varlığını yansıttığını göstermektedirler. Bunun yanı sıra, Marmara bölgesinin, hem toplam yatırım olarak, hem de kişi başı istihdam olarak hesaplandığında, Türkiye’de uygulanan teşvik planlarından en fazla faydalanan bölge olduğunu göstermektedirler. İlerdeki bölümde onların sonuçlarını daha ayrıntılı olarak tartışacağız.

* Dr., Roma Üniversitesi “Tor Vergata”

** Prof. Dr., Koç Üniversitesi ve Centre for Economic Policy Research, saltug@koc.edu.tr

İsmihan, Metin-Özcan ve Tansel (2002), kamusal ve özel yatırım harcamaları arasındaki ilişkiyi analiz etmektedirler. Ancak, yatırımın sektörel ve bölgesel ölçümlerine değil, toplam değerine dayalı bir zaman serili analiz uygulamış ve makroekonomik isitkrarsızlığın bu ilişkiyi değiştirme etkisine odaklanmışlardır. Bölgesel yakınsaklık ve büyüme konusu, başkaları da dahil olmak üzere, Filiztekin (1998) ile Altınbaş, Doğruel, ve Doğruel (2002) tarafından daha genel olarak incelenmiştir. Filiztekin (1998) kişi başına düşen il katma değer verileri kullanarak iller arasında yakınsama olup olmadığını incelemiştir. Filiztekin (1998), 1975-1995 döneminde sadece koşullu yakınsama bulgusuna ulaşabilmiş, mutlak yakınsamanın olmadığı sonucuna varmıştır. Doğruel ve Doğruel (2003) ve Karaca (2004) da aynı sonuca ulaşmışlardır. Altınbaş, Doğruel ve Güneş (2002) ise 1987-1998 döneminde iller arasında gelir farklılıklarının arttığı sonucuna ulaşırken, Temel, Tansel ve Albersen (1999) iki kutuplu bir yapının ortaya çıktığı sonucuna varmıştır. Altuğ ve Filiztekin (2005), bölgesel büyüme ve yakınsama konularını üretkenlik ve büyümenin genel bir görünümü ve kuramsal literatürdeki farklı gelişmeleri Türkiye’deki deneyime bağlandırılarak ele alırlar. Ancak onların çalışmasında da, yatırımların bölgesel dağılımı ya da zaman içindeki seyri incelenmez. Mevcut çalışmanın yukarıda sözü edilen diğer çalışmalardan farkı ise, yatırımların bölge ve zaman içerisinde nasıl değiştiğini ve kişi başına düşen il katma değeri ile nasıl bir ilişki içinde olduğu konularının incelemesidir. Mevcut çalışmanın sonuçlarını kuramsal analize dayalı bir çalışma çerçevesinde değerlendirmeyi daha ileride yapacağımız çalışmalara bırakıyoruz.

1.1. Veriler ve Metodoloji

Çalışmamızda, çoğunlukla Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından toplanan ve hazırlanan verilerden faydalanıyoruz. DİE, 1980-2000 yıllarını kapsayan dönem için, Türkiye’nin her şehri için özel ve kamusal imalat sanayi sabit sermaye yatırımları ve bu yatırımların katma değerleri verilerine sahiptir. Bu zaman serili verileri kullanarak, sermaye stoğunun ağırlık merkezini ve katma değer farklılıklarını inceleyebiliriz; bu da 1980-2000 dönemi boyunca bölgelerin genel ekonomik durumlarını ölçmek ve karşılaştırmak için bir ölçü olacaktır. Net ve geçerli bir gözlem yapabilmek için, kamusal ve özel yatırımların kişi başına düşen gerçel değerlerini kullanmaktayız. Kamusal ve özel yatırımların tanımlayıcı istatistikleri elimizde vardır ve bu veriler yatırımların her ildeki ortalama ve standart sapmalarını görebilmemizi sağlamaktadır. Farklılıkları, trendleri ve olası trend değişimlerini görebilmek için, kişi başına düşen gerçel yatırımı zaman üzerinde göstereceğiz. Ancak, incelememiz gereken 67 il olması nedeniyle, tüm illerin yatırımlarını tek bir grafikte göstermemiz mümkün değildir. Bunun yerine, yedi coğrafi bölgenin kişi başı gerçel kamusal ve özel yatırım harcamalarını göstermekteyiz.

Türkiye’nin tüm bölgelerindeki kamusal ve özel sermaye stoklarının genel yapısını görebilmek için farklı bir gösterim yöntemi kullandık. Her il için ortalama yatırım harcamalarını gösteren *yatırım haritaları* oluşturduk (bknz. ekte verilen yatırım haritaları). Bunlara bakarak, her il için verilen tonların karşılaştırılması ile iller arasındaki farklılıklar kolayca görülebilir.

2. BÖLGELERE GÖRE İMALAT SANAYİİNDE YATIRIM VE KATMA DEĞER, 1980-2000

Türkiye’nin tüm illerindeki kişi başına düşen gerçel özel ve kamusal sabit sermaye stoğunun genel yapısını ve dağılımını görebilmek için, Türkiye’nin 1980-2000 arasındaki döneme ait yatırım ve katma değer haritalarını oluşturduk. Haritalarda, beyazdan siyaha giden 15 ton kullanılmıştır. İllerin renkleri beyazdan siyaha gittikçe, kişi başına düşen gerçel sermaye stoğu harcamaları düşük değerden yüksek değere çıkmaktadır. Bu açıdan, sadece yatırım haritalarına bakarak kişi başına düşen gerçel yatırımın nerede yüksek veya düşük olduğu görülebilir.

1980-2000, 1980-1990 ve 1990-2000 olarak üç döneme ait yatırım haritalarını çıkartmamızın nedeni, bir trend değişimi olup olmadığını görmektir. Örneğin, 1990-2000 döneminde renklerin daha eşit bir dağılımının olması, bir trend değişimi olması olasılığına ve Türkiye hükümetlerinin ve Avrupa Birliği’nin istediği gibi dağılımların daha eşit olmaya doğru gittiğine işaret edebilir.

2.1. Türkiye'nin Kişi Başına Düşen Gerçel İmalat Sanayi Yatırımı Haritaları

Harita 1, 1980-2000 yılları arasındaki kişi başına düşen ortalama gerçel *özel* imalat sanayi sabit sermaye yatırımının dağılımını göstermektedir. Marmara bölgesinde, kişi başına düşen gerçel özel imalat sanayi sabit sermaye yatırımının göreceli olarak yüksek olduğu anlamına gelen çok koyu renkler hakimken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, 1980-2000 yılları arasında özel imalat sanayi sabit sermaye yatırımının çok düşük olduğunu gösteren çok açık renkler hakimdir. Düşük yatırım harcamalarından yüksek yatırım harcamalarına doğru bir trend doğrusu çizecek olsak, bu trend doğrusu Türkiye'nin güneydoğusundan kuzeybatısına doğru gidecektir, örneğin Güneydoğu Anadolu'dan Marmara Bölgesine doğru. Devlet Planlama Teşkilatı'ndan elde edilen verilere göre, doğu illeri Tunceli, Bingöl, Batman, Siirt ve Hakkari'de, 1980-2000 yılları arasında ortalama olarak hiç özel imalat sanayi sabit sermaye birikimi yoktu. Veriler, 10 veya daha fazla çalışana olan yatırımları göz önünde bulunduruyor. Dolayısıyla, özel imalat sanayi sermaye birikimi ortalamasının sıfır olması, 20 yılda 10 veya daha fazla çalışana olan aşağı yukarı hiçbir geçerli firmanın kurulmadığı anlamına geliyor. Doğu bölgesinde çok düşük sermaye birikimi olduğu bilinse de bu oldukça şaşırtıcı ve çarpıcı bir sonuçtur.

1980-1990 döneminin haritası (Harita 2), 1980-2000 döneminin kişi başına düşen gerçel özel imalat sanayi sabit sermaye yatırımı haritasına çok benzerdir. Bu benzerlik bize 1980-2000 arasındaki özel imalat sanayi sabit sermaye yatırımı dağılımının 1980-1990 dönemininki ile aşağı yukarı aynı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, 1990-2000 döneminin haritasına bakılmasa bile, Türkiye'de özel yatırımın dağılımında bir trend değişimi gerçekleşmediği sonucuna varabiliriz.

1980-1990 dönemine bakarak yorumladığımız gibi, 1990-2000 döneminde özel imalat sanayi sabit sermaye yatırımının dağılımında bir ilerlemeden söz etmek mümkün değildir (bkz. Harita 3). Trend doğrusu hâlâ aşağı yukarı aynı eğim ile güneydoğudan kuzeybatıya doğru gitmektedir. Ancak, verilere göre Gaziantep, Kayseri, Adana, Kahramanmaraş, Amasya gibi iller, bu ufak ilerlemeleri haritada takip etmek oldukça güç olsa da, bir miktar ilerleme göstermektedir. Türkiye hükümetlerinin bu illerde kurduğu serbest üretim bölgelerinin iyi sonuç verdiği ve yeni kurulan firmaların etkinlikleri aracılığıyla bir miktar sermaye birikimine kavuştukları söylenebilir. Öte yandan, bu iller coğrafi olarak Orta Anadolu'ya yakın konumdalar. Daha ilerlemiş bir dağılıma sahip olmak ve Avrupa Birliği'nin servetin tüm bölgeler üzerinde eşit dağılımı kriterini karşılamak için, Türkiye'nin bu illerin özelliklerini doğu bölgelerine de yayması gerekmektedir.

Harita 4, 1980-2000 dönemine ait kişi başına düşen ortalama gerçel devlet imalat sanayi sabit sermaye yatırımı için çizilmiştir. Özel imalat sanayi sabit sermaye yatırımı haritaları ile karşılaştırmadan, devlet imalat sanayi sabit sermaye yatırımının genel trend doğrusu da Güneydoğu Anadolu'dan Marmara Bölgesi'ne doğru gitmekte olduğu söylenebilir. Ancak, özel imalat sanayi yatırımı haritaları ile karşılaştırıldığında, devlet imalat sanayi yatırımının bölgeler üzerinde dağılımı daha dengeli ve eşittir. Tunceli, Hakkari, Batman ve Bingöl'ün 20 yılda kişi başına düşen ortalama sermaye birikimi hâlâ sıfırdır. Öte yandan, Erzurum, Ağrı, Van, Kars, Erzincan, Sivas ve Adıyaman'ın imalat sanayindeki devlet sermaye birikimi, aynı yıllardaki özel sermaye birikimden çok daha yüksektir. İlginç olan başka bir sonuç da Manisa, Çanakkale, Aydın, Denizli ve Edirne gibi batı illerinin imalat sanayinde, Erzurum, Ağrı, Van, Kars, Erzincan, Sivas ve Adıyaman'ı içeren doğu illerine göre daha düşük devlet sermaye birikimleri olmasıdır. Bu ilginç sonucun bir yorumu, hükümetlerin, özel sermaye birikimin nispeten yüksek olduğu bölgelere yatırım yapmaktansa, sermaye birikimin düşük olduğu az gelişmiş bölgelere yatırım yapma eğiliminde olduğu olabilir. Bu durum, doğu ve batı arasındaki iktisadi farkın azaltılmasına yönelik bir çaba olarak görülebilir. Ancak, bu devlet yatırımları ile bu az gelişmiş bölgelerde ne kadar katma değer yaratıldığı hâlâ sorguya açıktır.

1980-90 dönemi için devlet imalat sanayi yatırımı haritası (Harita 5), 1980-2000 dönemi haritasından daha eşitlikçi bir renk dağılımına sahiptir. Bu durum, devlet yatırım harcamasının dağılımının 1990-2000 döneminde bir ilerleme kaydettiğini göstermektedir. Kocaeli, İstanbul, İzmir, Eskişehir, Zonguldak ve Bursa gibi batı illerinin, 1980-90 yılları arasındaki devlet imalat sanayi sermaye birikimi ortalamaları, göreceli olarak daha yüksektir; 1990-2000 dönemindeki ortalamaları ise daha düşüktür.

1990-2000 haritasında (Harita 6) göze çarpan ilk şey, 1980-90 döneminde çok koyu renkli olan illerin, 1990-2000 döneminde daha açık renklerde olduğudur. Bunun yanı sıra, Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin, Şırnak ve Hakkari hariç, 1980-90 döneminde açık renklerde olan iller, daha koyu renklidir. Diğer doğu illeri ilerleme göstermiştir. Manisa, Aydın, Muğla ve Antalya gibi güneybatı illerinde daha düşük devlet yatırımı olmuştur. Dolayısıyla, devlet yatırım harcamalarının bölgeler üzerindeki dağılımında bir trend değişimi veya yakınsaklık olduğundan söz edebiliriz. Ancak, *kişi başına düşen* gerçel yatırımı kullandığımız için, bu illerin kişi başına düşen yatırım harcamalarını karşılaştırmadan önce, illerdeki nüfus artışını da düşünmeliyiz. Verilere göre, bazı doğu illerindeki toplam gerçel devlet yatırımı bile, yukarıda sözedilen güneybatı illerinininkinden daha yüksektir; bu da Türkiye için iyi bir işarettir.

2.2. Türkiye'nin Kişi Başına Düşen Gerçel İmalat Sanayi Katma Değeri Haritaları

Türkiye'nin yatırım haritalarının yanı sıra, aşağıdaki haritalar bu yatırımların yarattığı katma değer dağılımını da göstermektedir. Katma değer haritalarında, yatırım haritalarında kullandığımız aynı gösterim yöntemini kullanıyoruz. Katma değer haritaları ile ilgilenmemizin nedeni, belirli bir yatırım harcamasının o ilde ekonomiyi ilerletmeye yetecek kadar katma değer yaratıp yaratmadığını görmektir. Örneğin, bir ilin yatırım haritası koyu renkli ve eş düşen katma değer haritası açık renkli ise, yatırılan sermaye stoğu, göreceli olarak daha az etkindir ve bu il için yeterince fayda sağlamamıştır. Bu açıdan, hangi illerin daha etkin ve üretken olduğunu, hangilerinin olmadığını görebileceğiz. Özel yatırımcılar etkin ve üretken bölgelere yatırım yaptığından, kişi başına düşen gerçel katma değer düşük olduğu illerde, özel yatırımın da düşük olduğunu göreceğimiz beklentisindeyiz.

Özel Sermaye Stoğu Katma Değeri Haritaları

Harita 7, 1980-2000 yılları arasındaki *özel* sermaye stoğunun *katma değeri* ortalamasının dağılımını göstermek için çizilmiştir. Aynı dönemin özel yatırım haritalarında gördüğümüz gibi, güneydoğudan kuzeybatıya gidildikçe, illerin renkleri çok açıktan çok koyuya doğru gitmektedir. Buradaki trend doğrusu da Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden Marmara Bölgesine doğru gidecektir. Aynı dönemin yatırım haritalarından ufak bir fark, 1980-2000 döneminin katma değer haritalarında, Marmara Bölgesi'ndeki renklerin daha koyu, Doğu Anadolu'daki renklerin ise daha da açık olduğudur. Bu durum, batı illerinin, doğu illerine göre çok daha üretken ve etkin olduğuna işaret eder. Doğuda üretkenliğin olmaması nedeniyle, o bölgelerde daha az yatırım görülmesi beklenmektedir. Haritada kolayca görülebilir ki, ülkenin yarısına çok açık renkler hakimken, diğer yarısına çok koyu renkler hakimdir; bu da servetin bölgeler üzerinde çok eşitlikli bir dağılımı olduğunu ifade etmektedir. Bu üretkenlik farkı, Türkiye'nin doğusundaki eğitim yetersizliği ve insani gelişmenin düşük olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Öğüt ve Barbaros (2003), Türkiye'nin *insani gelişme haritasının*¹ bizim özel yatırım haritalarımız ile çok benzer olduğunu bulgulamışlardır. Öğüt and Barbaros (2003), yaşam beklentisi yetişkin okur yazarlığı ve kişi başına düşen GSYİH'yi de içeren birçok farklı gösterge ile birlikte, Türkiye için bir İnsani Gelişme Endeksi (HDI) ve bir İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI) kullanmışlardır. HDI ve HPI haritaları, bizim özel yatırım ve katma değer haritalarımız ile çok benzerdir. Benzerlik şartıdır çünkü, özel yatırımcılar, marjinal üretkenliğin yüksek olduğu bölgelere yatırım yapmak isteyeceklerdir. HDI emeğin marjinal üretkenliği için çok uygun bir ölçü olacağı için, bu yüksek korelasyon şartıdır değil, beklenilendir.

Öğüt ve Barbaros (2003), ayrıca, Türkiye'deki yatırım teşvik sistemini de incelemişlerdir. Türkiye'deki yatırım teşvik sistemindeki sorunlardan birinin, yeni teknolojilere yatırımı ve yeniliklerin hayata geçirilmesini desteklemekte yetersiz kaldığını öne sürmektedirler. Bunun yerine, 1980 sonrası yatırım teşvik planı uygulamaları, ihracat endüstrilerine vergi indirimi ile birlikte, uygun döviz kurları ve düşük emek maliyeti oluşturan makroekonomik ve gelir politikalarını içeriyordu. 1990'larda oluşan makroekonomik istikrarsızlık ile, imalat sanayi endüstrilerine olan özel yatırım yavaşladı veya

¹ "İnsani gelişme, tüm bireylere insani becerilerini tam olarak geliştirme ve bu becerileri, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik, tüm alanlarda en iyi şekilde kullanabilme hakkı tanır... Gelişme fırsatlarının mevcut ve gelecekteki kuşaklar arasında paylaşımını sağlayarak, hem kuşaklararası hem de kuşaklar içi eşitliğe hitab eder" (UNDP, 1994: 4).

durağanlaştı; bu durum, önceki dönemde edinilen kazançları bir dereceye kadar ortadan kaldırdı. Argümanlarının devamında, Türkiye’deki yatırım teşvik sisteminin şeffaflık ve devamlılık içermediğini, onüç devlet organı arasında koordinasyonun sağlanmasının gerekli olduğunu belirtmektedirler. Değindikleri diğer sorunlar şunlardır; birinci olarak, mevcut plan, belirli bir öncelik bölgesindeki en önemli veya stratejik sektörlerin tespit edilmesi için sistematik bir yöntem sunmamaktadır; ikinci olarak, parasal teşviklerin kullanımı, “teşvik için yatırım”ın oluşmasına neden olmuştur; üçüncü olarak, yatırım teşviklerinin çoğunluğu, gelişmiş veya normal bölgelere verilmiş, sadece %15’i az gelişmiş bölgelere verilmiştir.

Harita 7 ve 8, sırasıyla 1980-90 ve 1990-2000 dönemlerindeki katma değer dağılımlarını göstermek için çizilmiştir. 1990-2000 ile karşılaştırıldığında, 1980-90 dönemi daha eşit dağılımlıdır. 1990-2000 döneminde daha iyi bir görünümün olacağı beklenebilir ama bunun tersi söz konusudur. Böylece, daha az üretken olan iller, giderek daha az yatırım ve dolayısıyla daha az katma değer almaktadır. Bu üzücü trendin nedenin bir kısmı, açıkça Türkiye’deki teşvik sisteminin başarısızlığıdır.

Devlet Sermaye Stoğu Katma Değeri Haritaları

Özel yatırım katma değeri haritaları ile karşılaştırdığımızda, 1980-2000, 1980-1990 ve 1990-2000 dönemlerine ait devlet katma değeri haritaları daha eşit bir dağılım göstermektedir. Kolayca görülebilir ki devlet katma değeri haritalarındaki renkler doğudan batıya gittikçe koyulaşmaktadır ancak, bu, özel katma değer haritalarındaki ile aynı şekilde değildir. Şanlıurfa, Mardin, Şırnak, Hakkari, Muş ve Tunceli’de 1980-2000 yılları arasında kişi başına düşen ortalama gerçel devlet sermaye stoğu katma değeri sıfırdır. Öte yandan, Aydın, Denizli, Antalya, Muğla ve Isparta gibi bazı batı illerinde de 1980-2000 yılları arasındaki devlet katma değeri ortalamaları çok düşüktür. Hükümetler, devletin imalat sanayi sabit sermaye yatırımı harcamaları aracılığıyla, doğu illerinin gelişmesine katkıda bulunacak bir miktar çaba sarf etmiş oldukları söylenebilir. Ancak, özel sektörün, yoksul Doğu Anadolu illerine katkıda bulunacak bir çaba göstermiş olduğunu görmek güçtür.

3. SONUÇLAR

Bu makalede Türkiye’nin bölgesel yatırım haritalarını inceledik. Bildiğimiz kadarıyla, bu tür bir inceleme bizim makalemizde ilk kez gerçekleştirilmektedir. Makalemiz imalat sanayinde 1980 ile 2000 arasında yapılan yatırımlar açısından bazı ilginç gözlemler ortaya çıkarmıştır. Birincisi, özel imalat sanayi yatırımlarına bakıldığında, Türkiye’nin güneydoğusundan kuzeybatısına – örneğin Güneydoğu Anadolu’dan Marmara Bölgesine – giden bir trend doğrusu mevcuttur. Bu trend doğrusu, düşük sabit sermaye yatırımlarının yapıldığı bölgelerden yüksek sabit sermaye yatırımlarının yapıldığı bölgelere doğru uzanmaktadır. Ancak, verilere göre Türkiye hükümetlerinin Gaziantep, Kayseri, Adana, Kahramanmaraş, Amasya gibi illerde kurduğu serbest üretim bölgelerinin iyi sonuç verdiği ve bu illerin yeni kurulan firmaların etkinlikleri aracılığıyla bir miktar özel sermaye birikimine kavuştukları görülmektedir. İkincisi, özel imalat sanayi sabit sermaye yatırımlarında olduğu gibi, devlet imalat sanayi sabit sermaye yatırımlarının genel trend doğrusunun da Güneydoğu Anadolu’dan Marmara Bölgesi’ne doğru gitmekte olduğu söylenebilir. Ancak, özel imalat sanayi yatırımı haritaları ile karşılaştırıldığında, devlet imalat sanayi yatırımının bölgeler üzerinde dağılımı daha dengeli ve eşittir. Bu haritaların gösterdiği, devletin özel sermaye birikiminin nispeten yüksek olduğu bölgelere yatırım yapmaktansa, sermaye birikiminin düşük olduğu az gelişmiş bölgelere yatırım yapma eğiliminde olduğu olabilir. Sonuncusu, özel ve devlet yatırımlarının dağılımına bağlı olarak ortaya çıkan kişi başına katma değere bakıldığında, hükümetlerin, devletin imalat sanayi sabit sermaye yatırımı harcamaları aracılığıyla, doğu illerinin gelişmesine katkıda bulunacak bir miktar kadar çaba sarf etmiş oldukları söylenebilir. Ancak, özel sektör yatırımlarının ortaya çıkardığı kişi başına katma değer gözönüne alındığında, özel sektörün en yoksul Doğu Anadolu illerine katkıda bulunduğunu söylemek mümkün değildir.

KAYNAKLAR

- Altınbaş, S., Doğruel, and F. Doğruel, S. (2002) "Regional Convergence in Turkey: Have Provincial Incentive Schemes Been Successful?" VI. METU International Conference in Economics 11-14 September, Ankara.
- Altuğ, S. and A. Filiztekin, A. (2005) "Productivity and Growth, 1923-2003." Forthcoming in *The Turkish Economy: The Real Economy, Corporate Governance, and Reform*, Altuğ, S. and Filiztekin, A. eds. (2005) RoutledgeCurzon Studies in Middle Eastern Economics.
- Doğruel, F. ve S. Doğruel (2003), 'Türkiye'de Bölgesel Gelir Farklılıkları ve Büyüme', Köse, A.H., Şenses, F. ve Yeldan, E. (der.), *İktisat Üzerine Yazılar I: Küresel Düzen, Birikim, Devlet ve Sınıflar-Korkut Boratav'a Armağan* içinde, İstanbul, İletişim Yayınları, Sayfa 287-318.
- Filiztekin, A. (1998) "Convergence across Regions and Provinces." *Koç University Working Paper Series* No. 1998/08.
- İsmihan, M., Metin-Ozcan, K. and Tansel, A. (2002) "The Role of Macroeconomic Instability in Public and Private Capital Accumulation and Growth: The Case of Turkey, 1963-1999." *Applied Economics* 37, pp. 239-251.
- Karaca, O. (2004), 'Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var Mı?', *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni* Sayı 2004/07.
- Öğüt, M. and F. Barbaros (2003) "Regional Development Inequalities in Turkey: An Assessment on the Distribution of Investment Incentives." VII. METU Conference in Economics September 6-9, Ankara.
- Önder, A.Ö. and A. Lenger (2003) "Productivity in Turkish Manufacturing Industry: A Comparative Analysis on the Basis of Selected Provinces." *Yapı Kredi Economic Review* 14, pp. 17-30.
- Temel, T., A.Tansel ve P.J.Albersen (1999), 'Convergence and Spatial Patterns in Labor Productivity: Nonparametric Estimations for Turkey', *Journal of Regional Analysis and Policy*, Cilt 29, Sayı 1, Sayfa 3-19.

Harita 1: Kişi Başına Gerçel Özel İmalat Sanayi Yatırımı, 1980-2000

Harita 2: Kişi Başına Gerçel Özel İmalat Sanayi Yatırımı 1980-1990

Harita 3: Kişi Başına Gerçel Özel İmalat Sanayi Yatırımı 1990-2000

Harita 4: Kişi Başına Gerçel Kamu İmalat Sanayi Yatırımı 1980-2000

Harita 5: Kişi Başına Gerçel Kamu İmalat Sanayi Yatırımı 1980-1990

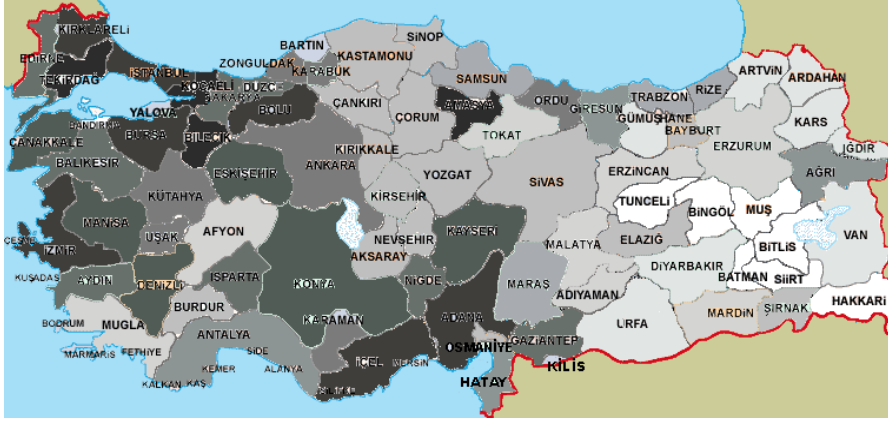
Harita 6: Kişi Başına Gerçel Kamu İmalat Sanayi Yatırımı 1990-2000

Harita 7: Kişi Başına Gerçel Özel İmalat Sanayi Katma Değeri 1980-2000

Harita 8: Kişi Başına Gerçel Özel İmalat Sanayi Katma Değeri 1980-1990

**Harita 10: Kişi Başına Gerçek Kamu İmalat Sanayi Katma Değeri
1980-2000**

**Harita 11: Kişi Başına Gerçek Kamu İmalat Sanayi Katma Değeri
1980-1990**

**Harita 12: Kişi Başına Gerçel Kamu İmalat Sanayi Katma Değeri
1990-2000**

